

Ճ Ա Ր Տ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն
ARCHITECTURE

ՀՏԴ՝ 904

DOI: 10.52971/18294316-2026.29.1-293

ԱՐԱԳՑՈՒՂԻ ՍԲ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՎ ԴՐԱ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԱԸ

Ռաֆիկ Գ. Գաբրիելյան

ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, Երևան, ՀՀ

Անվտույն

Նախաբան. Սբ Կարապետ եկեղեցին գտնվում է ՀՀ Կոտայքի մարզի Արագյուղ գյուղում: Նախկինում ուսումնասիրվել է հնագետների և ճարտարապետների կողմից: Սույն հոդվածում փորձ է արվում ներկայացնել եկեղեցու վերանորոգումից հետո արձանագրված նորահայտ տվյալները և մշակութային համատեքստը: *Մեթոդներ և նյութեր.* Հետազոտությունը հիմնված է դաշտային աշխատանքների և հրատարակված աշխատություններում առկա տեղեկությունների վրա: Առանձին տվյալների ստացման համար օգտագործվել է Աշխարհագրական տեղեկատվական համակարգ: *Վերլուծություն.* Սբ Կարապետ եկեղեցին կրում է պատմական իրադարձությունների հետքը: Հայ բնակչության ոչնչացմանը զուգահեռ՝ ենթարկվել է ավերածությունների և կիսել է գյուղի ընդհանուր ճակատագիրը: Բնակավայրի հայացման և հետագա զարգացման հետևանքով՝ այն կրկին իմաստավորվում է և իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում համայնքի մշակութային կյանքում: *Արդյունքներ.* Արագյուղի Սբ Կարապետ եկեղեցին տեղացիների շրջանում հայտնի է *Տալ* անունով: Եկեղեցին թվագրվում է 5-6-րդ դարերով, բայց հնարավոր է, որ ավելի հին լինի: Եկեղեցին միանավ բազիլիկ է, այն եզակի է ուղղանկյուն արսիդով: Իր պատմության ընթացքում մի քանի անգամ վերանորոգվել է: Սկզբնական կառույցը եղել է սև տուֆից: 2010 թ. կատարված վերանորոգման աշխատանքների ժամանակ եկեղեցու ներսից հեռացվել է հողը, և հայտնվել են նոր իրողություններ, օրինակ՝ բացվել են ներսի երկու որմնամույթերը, գտնվել են սյան խարիսխներ և այլն: **Բանալի բառեր.** *Արագյուղ, Սբ Կարապետ եկեղեցի, բազիլիկ, ուղղանկյուն խորան, երկրագործական դարավանդ, ջրանցք:*

Ինչպես հղել՝ Գաբրիելյան Ռ. *Արագյուղի Սբ Կարապետ եկեղեցին և դրա մշակութային համատեքստը* // ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի: 2026: Հ. 1 (29): 293-306 էջեր: DOI: 10.52971/18294316-2026.29.1-293

ST KARAPET CHURCH OF ARGYUGH
AND ITS CULTURAL CONTEXT

Rafik G. Gabrielyan

Institute of Archaeology and Ethnography of NAS, Yerevan, RA

Abstract

Introduction: St. Karapet Church is located in the village of Aragyugh, Kotayk Province, Republic of Armenia. It has been previously studied by archaeologists and architects. This article aims to present newly discovered data recorded following the church's renovation and to examine its cultural context. *Methods and materials:* The research is based on fieldwork and information available in published works. A Geographic Information System was used to obtain specific data. *Analysis:* The St. Karapet Church bears the traces of historical events. Parallel to the destruction of the Armenian population, it was subjected to devastation and shared the general fate of the village. Following the Armenianization and subsequent development of the settlement, the church has gained rethinking, occupying its unique place in the cultural life of the community. *Results:* St. Karapet Church of Aragyugh is known among the locals as “Zham”. The Church dates back to the 5th-6th centuries, but possible that it is older. The church is a single-nave basilica; it is unique with its rectangular apse. It has been renovated several times in its history. The original structure was made of black tuff. During the renovation in 2010, the ground inside the church was removed, and new realities appeared, for example, two internal pilasters opened, and a column foundation was found, etc.

Key words: *Aragyugh, Church of Saint Karapet, Basilica, Rectangular Apse, Agricultural terrace, Channel.*

Citation: Gabrielyan R. *St Karapet Church of Aragyugh and its Cultural Context* // "Scientific Works" SHCAS of NAS RA. Gyumri.2026, Vol. 1.(29), 293-306 pp. DOI: 10.52971/18294316-2026.29.1-293

Ն Ա Ն Ա Ք Ա Ն. Արագյուղի Սբ Կարապետ եկեղեցում 2010-2017/2020 թթ. անհատ բարերարների նախաձեռնությամբ իրականացվել են վերանորոգման աշխատանքներ¹: Եկեղեցու ներսում կուտակված հողաշերտի մաքրման ընթացքում բացվել են կառույցի որմնամույթերի հիմքերը, հայտնաբերվել են մի շարք հնագիտական գտածոներ, մասնավորապես՝ սյան խարիսխներ ու բեկորներ, ինչպես նաև մետաղյա առարկաներ և այլն: Այդ աշխատանքների շնորհիվ կարելի է ճշգրտել կառույցի ճարտարապետական ոճն ու հատակագիծը:

Սույն հոդվածով փորձ է արվում նորովի ներկայացնել այս բացառիկ կառույցի՝ վաղմիջնադարյան ուղղանկյուն խորանով միանավ բազիլիկ եկեղեցու ճարտարապետական նկարագիրը:

Ժամանակակից հնագիտական ուսումնասիրություններում որոշակի տեղ է հատկացվում հուշարձանների մշակութային համատեքստին: Այսինքն խնդիր է դրվում բացատրել ընդհանուր միջավայրի ու հուշարձանի հավանական փոխկապակցվածությունը: Ընդ որում, մշակույթը հանդես է գալիս որպես ստեղծարար ուժ, տարածությունը՝ որպես առաջնային նախադրյալ, իսկ մշակութային լանդշաֆտը՝ որպես արդյունք [9,

¹ Հոդվածը շարադրելու ընթացքում ցուցաբերած աջակցության և օգտակար խորհուրդների համար շնորհակալություն ենք հայտնում վիմագրագետ՝ Գագիկ Սարգսյանին, հնագետներ՝ Ավետիս Գրիգորյանին, Արտյոմ Անանյանին և բանագետ՝ Հասմիկ Գալստյանին:

էջեր 164-165; 11]: Այս տեսանկյունից առանձնակի ուշադրություն և դարձվում եկեղեցու շրջակայքում առկա հնամշակութային իրողություններին:

Սույն ուսումնասիրությունն իրականացվել է պատմաճարտարապետական հետազոտություններին բնորոշ մեթոդաբանությամբ: Հաշվի են առնվել հնագիտության մեջ կիրառվող լանդշաֆտային մոտեցումները: Տարածական վերլուծությունների համար կիրառվել է աշխարհագրական տեղեկատվական համակարգ (USZ/GIS): Վերջինիս օգնությամբ կազմվել են նաև քարտեզներ:

Տեղագրությունը, պատմությունը և անվանումը

Արագյուղը գտնվում է ՀՀ Կոտայքի մարզի Եղվարդ համայնքում: Եղվարդ քաղաքից մոտ 12 կմ դեպի հյուսիս-արևելք՝ Արայի լեռան հարավարևելյան մեղմ խոնարհվող լանջերին (քարտեզ 1): Գյուղի արևելյան կողմով հոսում է Թեղենյաց լեռներից սկիզբ առնող Արայի գետը, որը 19-րդ դարի աղբյուրներում նշված է *Աղավեր* բնիկ հայկական անվանումով [12, էջ 128; 15, էջ 273]: Պատմական առումով բնակավայրը ներառվել է Այրարատ նահանգի Արագածոտն գավառում: Գյուղի վերաբերյալ մեզ հայտնի առաջին հիշատակությունը հանդիպում ենք 17-րդ դարի պատմիչ Զաքարիա Քանաքեռցու «Պատմագրութիւն»-ն աշխատության էջերում: Նա գյուղը հիշատակում է *Սեաւաւեր* (Սևավեր) և *Ղարայօրան* անվանումներով [7, էջ 117]: Վերջինս ավելի ուշ ձևափոխվել է, ու հիմնականում հանդիպում է *Ղարաջորան* տարբերակով: Այդ ժամանակաշրջանում գյուղն արդեն հայաթափվել էր 1604 թ. Շահ Աբասի կազմակերպած բռնագաղթի հետևանքով: 1828-30-ական թվականներին Արագյուղը նորից հայացվում է Բայազետի շրջանի Արծափ գյուղից այստեղ տեղափոխված 7 ընտանիքների շնորհիվ: Սկսած 1837 թվականից՝ գյուղը նշված է Ցարական Ռուսաստանի հրատարակած տեղագրական քարտեզներում: Ի. Շուպենը նույնպես հիշատակում է Արագյուղը՝ նշելով, որ այն գտնվում էր Եղվարդից Միրաք տանող ճանապարհի վրա [16, էջ 722]:

Մբ Կարապետ եկեղեցին (նկ. 1) գտնվում է գյուղի հյուսիսարևելյան մասում (քարտեզ 2): Տեղացիների շրջանում հայտնի է *Շաւ* անվանումով: Մասնագիտական գրականության մեջ օգտագործվել են *Արագյուղի բազիլիկ* կամ *Արագյուղի եկեղեցի* տարբերակները [1, էջեր 81-82; 2, էջ 92], իսկ *Սուրբ Կարապետ*-ով անվանադրվել է 2010 թ. մասնակի վերանորոգումից հետո: Ներկայումս այս անվանումը կրող գրություն է ավելացվել մի բազալտե հարթասալի վրա, որը տեղադրվել է եկեղեցու հարավային պատի մեջ:

Թվագրությունը և վերանորոգումների պատմությունը

Եկեղեցու կառուցման վերաբերյալ տարբեր ժամանակահատվածներ են նշվում: Ըստ իր ճարտարապետական հիմնական ձևի և հարդարանքի՝ այն թվագրվում է 5-6-րդ դարերով [2, էջ 92]: Առկա է նաև այն կարծիքը, որ կառույցը նախաքրիստոնեական կարող է լինել [5, էջ 34; 6, էջ 17]: Իհարկե, համաձայն այս կարծիքի՝ պետք է վերանայել բազմաթիվ հայկական եկեղեցիների թվագրություններ և միանշանակ ավելի վաղ ժամանակահատված առաջարկել բոլոր կառույցների համար [6]: Ամեն դեպքում, Մբ Կարապետ եկեղեցին ներառված է հայկական վաղմիջնադարյան ճարտարապետական հուշարձանների շարքում [1, էջեր 81-84]:

Մբ Կարապետ եկեղեցին ներկայումս վերանորոգված է: Վերջին վերանորոգումները կատարվել են 2010 և 2017-2020 թվականներին: Մասնավորապես՝ 2010թ. հեռացվել է կառույցի ներսում առկա հողի շերտը, և վերականգնվել են որմերը, իսկ 2017-2020 թթ՝ որմերի որոշ հատվածներ և տանիքը: Տեղադրվել են նաև պատուհաններ, ինչպես նաև որոշակի տեսքի է բերվել բակը: 2010 թվականի վերանորոգումից հետո հարավային մուտքի աջ կողմում տեղադրվել է նաև խաչքար:

Եկեղեցին նախկինում նույնպես վերանորոգվել է, հավանաբար, մի քանի անգամ, ու տարբեր ժամանակաշրջաններում: Այս կարծիքը հենվում է որմերի տարաբնույթ ձև ունեցող շարվածքների և դրանցում առկա նախազարդ քարերի, խաչքարերի հատվածների առկայության վրա: Եկեղեցու հարավային պատի մեջ առկա են բազալտե սրբատաշ քարեր, ինչը հիմք է հանդիսացել կարծելու, որ դրանք բերվել են ոչ հեռվում գտնվող Դովրիի ուրարտական ամրոցից [2, էջ 92]:

Ճարտարապետական նկարագիրը

Մբ Կարապետ եկեղեցին ճարտարապետական բացառիկ կառույց է՝ 5-7-րդ դարերով թվագրվող: Պահպանված բազիլիկ եկեղեցիների շարքում այն միակն է, որն ունի ուղղանկյուն խորան/աբսիդ (նկ. 2) [1, էջ 82]: Եկեղեցու նախնական կառույցին պատկանող որմերը կառուցված են սև տուֆից, որը առկա է Արագյուղի հին տների շարվածքներում: Որմերի առանձին հատվածներում հանդիպում են տարբեր գույների տուֆ քարատեսակներ: Հյուսիսային պատի վերևի հատվածում կա վիմագիր արձանագրություն կրող բեկոր, որի վրա առկա է՝ ԿԱՆԳՆԵՅԱՎ գրությունը: Ինչպես նաև շատ են զարդանախշերով և ակնհայտորեն խաչքարի հատված հանդիսացող բեկորները: Դրանք ունեն բուսագալարներ, վարդյակներ, խաչաքանդակներ ու երկրաչափական այլևայլ զարդարանքներ:

Վերանորոգված վիճակում որմերը 3,6 մ բարձրության են: Եկեղեցին ներսից՝ 6,35 X 15,15 մ, դրսից՝ 9,10 X 20,47 մ չափեր ունեցող ներգծված ուղղանկյուն աբսիդով, միանավ բազիլիկ է (գծ. 1): Որմերը բավականին հաստ են, օրինակ՝ հարավային որմն ունի 1,4 մ լայնություն արևելյան որմը՝ 0,95 մ հաստություն, իսկ արևմտյանը հիմքի մասից ունի 1,43, վերևից 1,1 մ հաստություն: Հյուսիսային պատի իրական հաստությունը հնարավոր չէ չափել դրսի հողաշերտի պատճառով: Հյուսիսային պատը ներսում ունի մկրտության ավազան, իսկ խորանի հատվածում խորդանոց կա, որտեղ պահում են սուրբ նշխարը [8, էջ 182], ինչպես նաև այն օգտագործվում է սկիհը դնելու համար:

Եկեղեցին ունի 2 մուտք՝ արևմուտքից և հարավից: Արևմտյան դուռն ունի՝ 1,72 X 0,95 մ, իսկ հարավայինը՝ 1,21 X 1,53/1,62 մ չափեր: Վերջինս ունի պարզ երկրաչափական հարդարանք, որը նման է Եղվարդի եռանավ բազիլիկ եկեղեցու արևմտյան մուտքի գոտևորմանը: Հարավային որմից բացված երեք պատուհաններից [1, էջ 82] փաստացի առկա է միայն մեկը՝ հյուսիսկողմյանը, որն ունի ընդգծված նեղացում և ներսից՝ 0,82 X 1,35 մ չափեր: Պատուհանի ստորին մակարդակը հատակից՝ 1,93 մետրով բարձր է: Մեկ պատուհան էլ բացված է աբսիդի կենտրոնական մասից, որը չնչին չափերով փոքր է հարավային որմի պատուհանից:

2010 թ. վերանորոգման ժամանակ եկեղեցու սրահից հեռացվել է մոտ 1 մ հաստությամբ հողաշերտը, ինչի շնորհիվ բացվել են հյուսիսային և հարավային պատերի 2

որմնամույթերը, 1 որմնասյուն՝ հյուսիսային կողմում: Հայտնաբերվել են թվով 8 սյունների կտորներ և խարիսխներ հանդիսացող առանձին գտածոներ (նկ. 3), (բոլոր նմուշները սև տուֆից են): Գտնվել են նաև երկաթյա խաչ ու բուրվառ, որոնք խիստ ժանգապատ ու քայքայված վիճակում են: Այս փաստը ապացուցում է, որ եկեղեցին ավերել են՝ գույքը ներսում թողնելով:

Առանձին գտածոներից յոթը ակնհայտորեն սյունների խարիսխներ են, ունեն շրջանաձև տեսք, սրբատաշ են, բայց վատ մշակված: Դրանցից երկու առավել խոշորներն ունեն հետևյալ չափերը. տրամագիծը ներքևում՝ 80, վերևի մասում՝ 60/47սմ (նկ. 3): Ներկա պահին խարիսխները իրենց գտնված նախնական տեղերում չեն: Ամենայն հավանականությամբ, դրանք փայտից սյունների խարիսխներ են եղել²:

Որմնամույթերը պահպանվել են՝ 90 (հվ) և 44 (հս) սմ բարձրությամբ, ունեն 70 սմ երկարություն և 27 սմ լայնություն: Հարավային պատի որմնամույթի ուղղությամբ, դրսի կողմից, սակայն ավելի արևմտյան մասում, առկա է արտահայտված ելուստ՝ ավելի փոքր չափերով: Հյուսիսային որմնասյունը գտնվում է հյուսիսային որմնամույթից 2,2 մ դեպի արսիդը ընկած հեռավորության վրա, այն ունի 65 սմ տրամագիծ: Հարավային պատի նույն հատվածում որմնասյուն չկա, սակայն հարավային որմը դրսի մոտավորապես նույն հատվածից 50 սմ դեպի արևմուտք ունի 40 սանտիմետրանոց բազալտե շրջանաձև ելուստ: Այս ամենից զատ՝ հյուսիսային որմի արևելյան հատվածում՝ աստիճանների ուղղությամբ, բացվել է նաև փոքր որմնամույթի հիմք հիշեցնող մի հատված:

Նշենք նաև, որ եկեղեցու բակում առկա է մի մշակված քարի բեկոր, որը ակնհայտորեն քիվի հատված է եղել, այս մասին հիշատակվում է նաև նախկին ուսումնասիրություններում [1, էջ 82]:

Ինչ վերաբերում է եկեղեցու ուղղանկյուն արսիդին (նկ. 2), ապա այն ունի 4,1 X 3,7 մ չափեր և 1 մ բարձրություն, երկու կողմերից ունի 67 սմ լայնությամբ աստիճաններ, արսիդի եզրերը որմերից հեռու են 1,1 մետրով: Բեմատեջքը ունի յուրօրինակ պատկերներ: Ձախ կողմում առկա է սյուններով ու կամարներով ավետարանի խորան հիշեցնող զարդամոտիվ: Ձախ կողմում տեսնում ենք կամարների մեջ ամփոփված մարդու և խաչերի պատկերներ (նկ. 4):

Մշակութային համատեքստը. երկրագործական դարավանդներ և ոռոգման համակարգեր

Եղվարդի և Ալափարսի շրջանները Ի. Շոպենը նկարագրում է որպես ցորենի լավագույն բերք ապահովող գոտիներ [16, էջ 739]: Ուշագրավ է, որ այս տարածքներում, հարթավայրերից բացի հացաբույսեր են մշակվել նաև լանջային տեղամասերում՝ դարավանդման եղանակով: Երկրագործական դարավանդները համարվում են ուրույն մշակութային հուշարձաններ [10; 11]: Դրանց առաջացումը տևական ժամանակով լանջերը մշակելու արդյունք է [3]:

Արագյուղից դեպի հյուսիս-արևելք՝ Արայի գետի ձախ կողմում գտնվող բլրալանջերին, առկա են դաշտավարական դարավանդներ (նկ. 5): Ներկայումս այդ տարածքը օգտագործվում է որպես արոտավայր, սակայն դրանք նախկինում եղել են մշակվող

² Այս դիտարկման համար շնորհակալ ենք վիճագրագետ Գագիկ Սարգսյանին:

վարելահողեր: Մինչև այժմ բազմաթիվ դարավանդների վրա կարելի է տեսնել անմշակ աճող տարեկանի ու վարսակի ցողուններ: Արտաքին կառուցվածքային հատկանիշներով Արագյուղի դարավանդներն ունեն ուղղաձիգ երկայնական տեսք և նույնական են Լոռիում, Սյունիքում, Արցախում, Գանձակում տարածված դաշտավարական դարավանդներին [3; 4]: Ըստ էության, այստեղ նույնպես կիրառվել է հողը միաթև հերկելու եղանակը, որի հետևանքով էլ մշակվող հողակտորների միջնակներում ձևավորվում են հենաթմբեր: Արբանյակային լուսանկարի միջոցով առավել արտահայտիչ կարելի է տեսնել, որ գրեթե բոլոր միջնակներում առկա են քարակույտեր, սակայն դրանք լցված են անկանոն կերպով և չունեն հողամաշումը կանխող դարավանդային հենապատերի գործառույթ: Արագյուղի դաշտավարական դարավանդների գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք ոռոգովի են եղել: 2024 թ. մեր իրականացրած դաշտային հետախուզական աշխատանքների ժամանակ արձանագրել ենք առուների հետքեր (նկ. 6; քարտեզ 1): Գլխավոր առուն անցկացված է լանջային տարածքով և ունի միակողմանի քարահողային հենաթումբ: Այն ջուր է վերցրել «Նավքաշ» կոչվող ձորի գետակից, որն ըստ բանասացների հաղորդած տեղեկությունների՝ մինչև 1950-60-ական թթ. մշտահոս է եղել, կամ կտրվել է միայն տապ ամառներին: Ներկայումս այնտեղ ջուր է հավաքվում բացառապես վաղ գարնանը՝ հալոցքների ժամանակ: Ինչպես երևում է առվի անցկացման ուղղությունից, դրանով ոռոգվել են հիմնականում բլրալանջի միջին ու ստորին հատվածներում գտնվող դարավանդային վարելահողերը (քարտեզ 1):

Ներկայացված ոռոգման համակարգից բացի, Արագյուղով է անցնում պատմիչ Ջաքարիա Քանաքեռցու հիշատակած ջրանցքը, որը ոռոգել է Եղվարդի հողատարածքները (քարտեզ 1): Ընդ որում, հետաքրքրական է այն, որ պատմիչը նշում է, թե այս ջրանցքը վերանորոգվել է եղվարդցիների կողմից [7, էջ 117]: Այսինքն՝ այն 17-րդ դարից ավելի վաղ է կառուցվել: Ճարտարագետ և ջրաշինարար Վ. Դինգելշտեյնը նշում է, որ Էջմիածնի վանքին պատկանող Եղվարդը ջրանցք ուներ անցկացված Աղավեր գետից, որը Հրազդանի վտակներից էր: Ջրանցքն անցնում էր Արագյուղ, Մարալանջ, Դովրի գյուղերի մոտով, որոնք իրավունք ունեին միայն խմելու ջուր վերցնել դրանից [12, 128]³: Ջրանցքով Եղվարդը ստանում էր 4 բահ⁴ ջուր [15, էջ 273]: Ըստ ԱՏՀ-ով ստացված տվյալների՝ դրա ընդհանուր երկարությունը ավելի քան 18 կմ է: Ընդ որում, Արագյուղի մոտ՝ ձորի հատվածում ջրանցքն անցնում է նաև վիմափոր գետնուղով, որն ունի մոտ 70 մ երկարություն: Ներկայումս այս համակարգն օգտագործում են միայն Արագյուղի բնակիչները:

Ե Ջ Ր Ա Հ Ա Ն Գ ՈՒ Մ. Եկեղեցին իր պատմության ընթացքում մի քանի անգամ ավերվել և վերանորոգվել է, այդ են վկայում կառույցի պատերի մեջ առկա բազմատեսակ քարերը, խաչքարերի բեկորները, եկեղեցական գույքի՝ հողաշերտի տակ հայտնվելու փաստը: Միայն եկեղեցու հիմնային հատվածներն են, որ վստահաբար պատկանել են նախնական կառույցին: Դա հավաստվում է միատեսակ սև տուֆից կառուցված լինելու

³ Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն՝ Եղվարդից բացի այս ջրանցքից են օգտվել ևս 5 գյուղեր [13, էջ 84]:

⁴ Բահը ջրի չափման ժողովրդական միավոր է: Այն ենթադրում էր այնքան ջրի քանակություն, որը կարող էր անցնել մեկ բահի խորությամբ ու լայնքով բացված առվով, որն, ըստ հաշվարկների, մոտ 30 լիտր/վարկյան է [13, էջ 83; 14, էջ 41]:

հանգամանքով: Միննույն ժամանակ, պետք է նշել, որ այդ տեսակի քարից պատրաստված ցանկացած բեկոր նույնպես պատկանել է նախնական կառույցին :

Մենք հավանական ենք համարում, որ եկեղեցու սրահը որմնամույթերի հատվածով բաժանված է եղել երկու մասի, ունեցել է միանավ տեսք, սակայն ներսում եղել են երկշարք փայտե սյուներ, որոնց վրա հենված է եղել տանիքը: Վերջինս նույնպես փայտից է եղել, ինչը տվյալ ժամանակաշրջանում տարածված երևույթ էր այս տիպի կառույցների համար:

Ի մի բերելով Արագյուղի Մբ Կարապետ եկեղեցու մշակութային համատեքստը՝ կարող ենք փաստել, որ եկեղեցին ունեցել է իրեն ապահովող հիմնական ենթակառուցվածքներ: Շրջակայքում ոռոգման համակարգերի և երկրագործական դարավանդների առկայությամբ պայմանավորված՝ փաստարկվում է Արագյուղի տնտեսական կյանքի ակտիվությունը: Այս հանգամանքով էլ կարելի է բացատրել նման ուշագրավ ու իր չափերով մեծ կառույցի ստեղծման համար անհրաժեշտ նախադրյալների առկայությունը:

Հ ա վ ե լ վ ա ծ



Նկ. 1 Արագյուղի Մբ Կարապետ եկեղեցին արևմուտքից (լուսանկարը՝ Ա. Անանյանի)



Նկ. 2 Ուղղանկյուն խորանը (լուսանկարը՝ Ռ. Գաբրիելյանի)



Նկ. 4 Բեմառեջի պատկերները (լուսանկարը՝ Ա. Անանյանի)



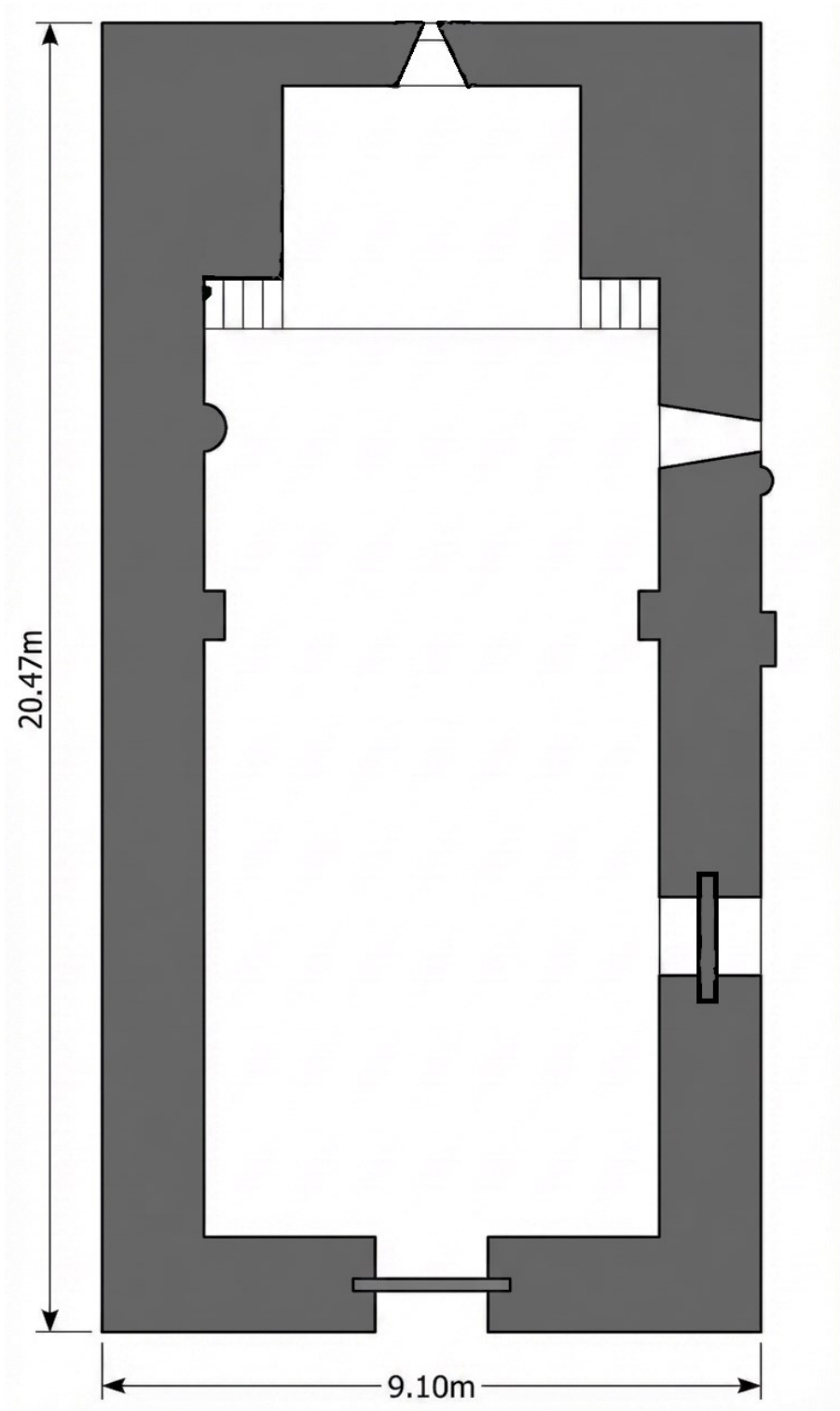
Նկ. 3 Հարավային պատի որմնամույթը սյան խարսխի հետ (լուսանկարը՝ Ռ. Գաբրիելյանի)



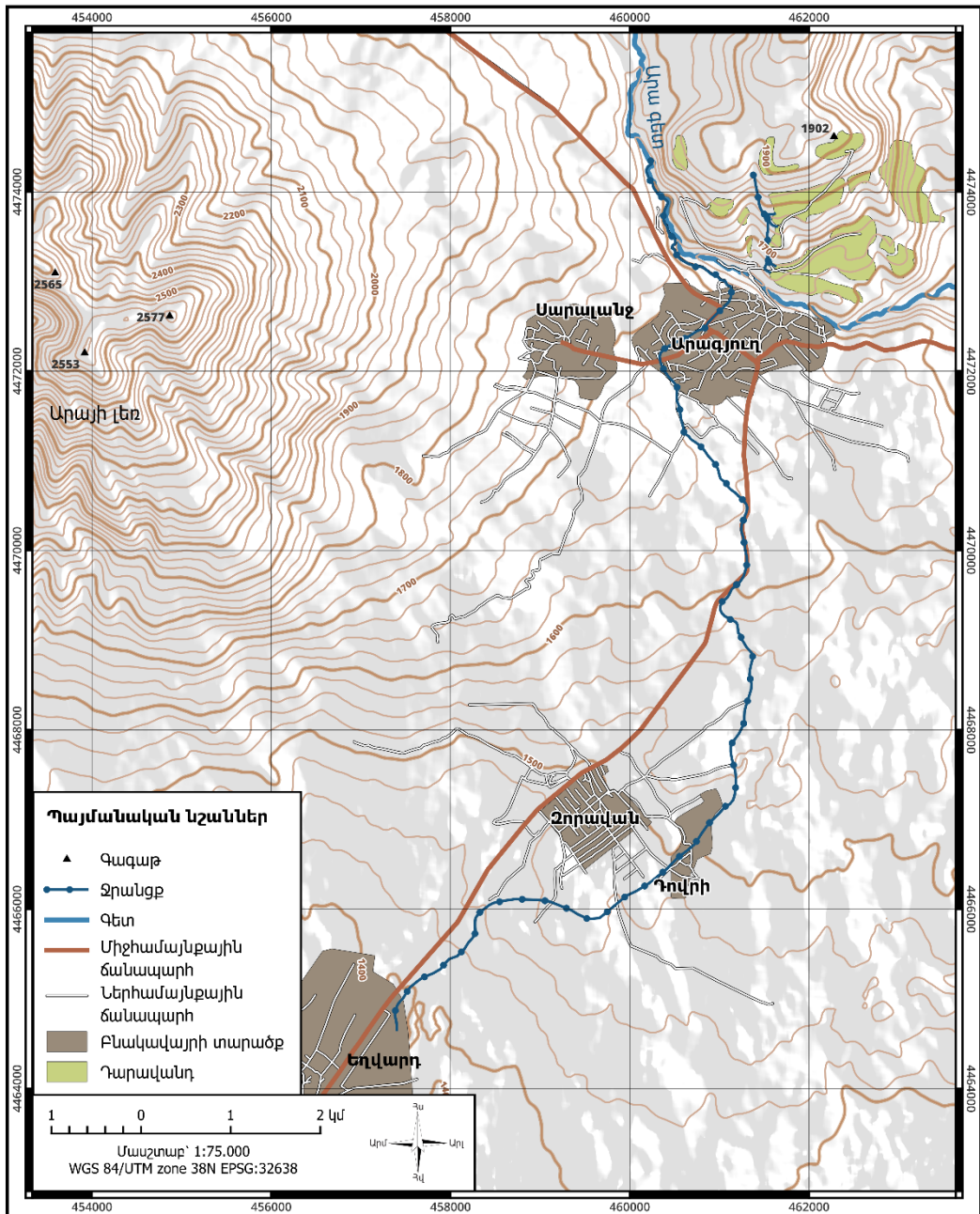
Նկ. 5. Արագյուղի դաշտավարական դարավանդները (Google Earth Pro)



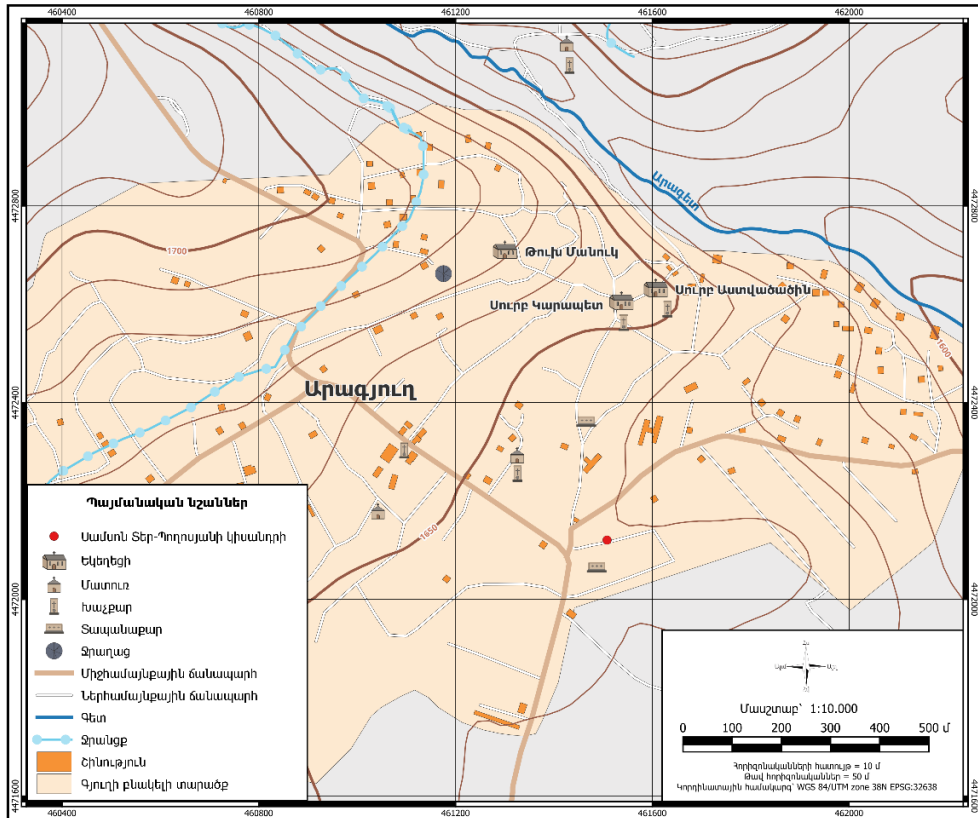
Նկ. 6. Դարավանդների ոռոգման համար նախատեսված ջրանցք (լուսանկարը՝ Ա. Անանյանի)



Գծագիր 1. Արագյուղի Մբ Կարապետ եկեղեցու հատակագիծը
(հեղինակ՝ Ռ. Գաբրիելյան)



Քարտեզ 1. Արագյուղի դարավանդների և ջրանցքների տեղագրական քարտեզ (քարտեզագիր՝ Ռ. Գաբրիելյան)



Քարտեզ 2. Արագյուղի հուշարձանների տեղագրական քարտեզ (քարտեզագիր՝ Ռ. Գաբրիելյան)

Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. Առաքելյան Բ., Բարսեղյան Լ. և ուր. Հայկական ճարտարապետության պատմություն: հտ. 2: Երևան: ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ.: 2002: 352 էջ:
2. Արեշյան Գ., Ղաֆադարյան Կ. և ուր. Հնագիտական հետազոտություններ Հայկական ՍՍՀ Աշտարակի և Նախիբի շրջաններում // Լրաբեր հասարակական գիտությունների: 1977: № 4: 77-93 էջեր:
3. Գաբրիելյան Ռ. Գաշտափարական դարավանդների ձևակերպումը և քարտեզագրումը Սյունիքի ու Քաշաթաղի օրինակով // Լրաբեր հասարակական գիտությունների: 2025: № 2: 273-289 էջեր:
4. Գաբրիելյան Ռ. Տարածքի օգտագործման առանձնահատկությունները Գանձակի շրջանում // ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: 2025: № 1(28): 115-127 էջեր:
5. Գրիգորյան Վ. Ազգայնագետի «Հայոց պատմությունը» և Հայաստանի վաղ միջնադարյան ճարտարապետության ուսումնասիրության խնդիրները // Պատմա-բանասիրական հանդես: 2012: № 1: 14-37 էջեր:
6. Գրիգորյան Վ. Հայաստանի ճարտարապետության պատմության հիմնովին վերանայման խնդիրը // Պատմա-բանասիրական հանդես: 2014: № 1: 16-21 էջեր:
7. Չարարեայ Քանաքեռցի, Պատմագրություն: հ. 1: Վաղարշապատ: տպ. Էջմիածնի: 1870: 302 էջ:
8. Կոստանեան Ա. Բառգիրք գործնական հայերենի: Պէլրուրթ: «Շիրակ»: 1998: 524 էջ:
9. Anschuetz K., Wilshusen R., Scheick C. An Archaeology of Landscapes: Perspectives and Directions // Journal of Archaeological Research. 2001, Vol. 9. № 2. 157-221 pp.
10. Brown A. et al. European agricultural terraces and lynchets: from archaeological theory to heritage management // World Archaeology. 2020. Vol. 52. N 4. 566–588 pp.
11. Mader C. et al. Mapping and Geospatial Analysis of Ancient Terrace Agricultural Systems in Lucanas Province, Peruvian Andes, Based on Satellite Imagery, High-Resolution DSMs, and Field Surveys // Geoarchaeology. 2025. № 21-24 pp.
12. Дингельштег В. Водовладевание и ирригация. ч. 2. Тифлис. тип. А. А. Михельсона. 1883. 370 с..

13. Пагирев Д. Эриванский сборник. Эриван: тип. Р. К. Эдильсона. 1892. 108 с.
14. Псарев М. Очерк орошения в Закавказском крае//Свод материалов по изучению экономического быта государственных крестьян Закавказского края. т. 5. Тифлис. тип. А. А. Михельсона. 1888. 1-68 сс.
15. Хан-Агов А. Экономический быт государственных крестьян Эчмиадзинского и Сурмалинского уездов Эриванской губернии // Материалы для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края. т. 3. ч. 1. Тифлис. тип. А. А. Михельсона. 1886. 227-455 pp.
16. Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи. Санктпетербург: тип. Императорской Академии Наук. 1852. 1236 с.

References

1. Arakelyan, B., Barseghyan, L. et al. History of Armenian Architecture [Haykakan twartarapetut'yan patmut'yun]. Vol. 2. Yerevan. NAS "Science" Publishing House. 2002. 352 p. (in Armenian)
 2. Areshyan, G., Ghafadaryann, K. et al. Archaeological research in the Ashtarak and Nairi regions of the Armenian SSR [Hnagitakan hetazotut'yunner Haykakan SSH Ashtaraki & Nairii shrjannerum] // Herald of Social Sciences. 1977. № 4.77-93 pp. (in Armenian)
 3. Gabrielyan, R. Formation and Mapping of Lynchets: A Case Study at Syunik and Kashatagh [Dashtavarakan daravandneri d'avorumy' & qartezagrumy' Syuniqu ow Qashat'aghi o'rinakov] // Herald of Social Sciences. 2025. № 2. 273-289 pp. (in Armenian)
 4. Gabrielyan R. Specificity of Space Use in Gandzak District [Tarac'qi o'gtagorc'man ar'and'nahatkut'yunnery' Gand'aki shrjanum]// "Scientific Works" SHCAS of NAS RA. Vol. 1 (28). Gyumri. 2025. 115-127 pp. (in Armenian)
 5. Grigoryan, V. Agatangeghos's "History of Armenia" and the Problems of Studying Early Medieval Architecture of Armenia [Agat'angeghosi «Hayoc patmut'yuny» & Hayastani vagh mijnadaryan twartarapetut'yan usumnasirut'yan xndirny'] // Historical and Philological Journal. 2012. № 1.14-37 pp. (in Armenian)
 6. Grigoryan, V. The problem of a thorough revision of the history of Armenian architecture [Hayastani twartarapetut'yan patmut'yan himnovin veranayman xndiry'] // Historical and Philological Journal. 2014. № 1. 16-21 pp. (in Armenian)
 7. Zakarei Kanakertsi, Historiography [Patmagrut'iwn]. Vol. 1. Vagharshapat. Printed by Echmiadzin. 1870. 302 p. (in Armenian).
 8. Kranian, A. Dictionary of Practical Armenian [Bar'girq gorc'nakan hayere'ni]. Beirut."Shirak".1998.524.(in Armenian)
- 9 - 11 (տե՛ս հայերեն գրականության ցանկում)
12. Dingelshtett, V. Water management and irrigation [Vodovladenie i irrigacija.]. part 2. Tiflis. A. A. Mikhelson's print. 1883. 370 p. (in Russian)
 13. Pagirev, D. Erivan collection [Jerivanskij sbornik]. Erivan. R.K. Edilson print. 1892. 108 p. (in Russian)
 14. Psarev, M. Essay on irrigation in the Transcaucasian region [Ocherk oroshenija v Zakavkazskom krae] // Collection of materials on the study of the economic life of state peasants of the Transcaucasian region. Vol. 5. Tiflis. A. A. Mikhelson print. 1888. pp. 1-68. (in Russian)
 15. Khan-Agov, A. Economic life of state peasants of the Echmiadzin and Surmalinsky districts of the Erivan province [Ekonomicheskiy byt gosudarstvennyh krest'jan Jechmiadzinskogo i Surmalinskogo uездov Jerivanskoj gubernii] // Materials for the study of the economic life of state peasants of the Transcaucasian region. Vol. 3. part 1. Tiflis. A. A. Mikhelson print. 1886. 227-455 pp. (in Russian)
 16. Shopen, I. Historical monument of the state of the Armenian region during the era of its annexation to the Russian Empire [Istoricheskij pamjatnik sostojanija Armjanskoj oblasti v jepohu ee prisoedinenija k Rossijskoj imperii]. St. Petersburg. Imperial Academy of Sciences. 1852. 1236 p. (in Russian)

Ընդունվել է / Received on: 25. 10. 2025

Գրախոսվել է / Reviewed on: 06. 03. 2026

Հանձնվել է տպ. / Accepted for Pub: 15. 05. 2026

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ռաֆիկ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ՝ ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի ազգագրության բաժնի կրտսեր գիտաշխատող, Երևան, ՀՀ,
Էլ. հասցե՝ rafik.gabrielyan.iae@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-5965-2614>

Rafik GABRIELIAN: Junior Researcher at the Ethnography Department
of the Institute of Archaeology and Ethnography of NAS, Yerevan, RA,
e-mail: rafik.gabrielyan.iae@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-5965-2614>